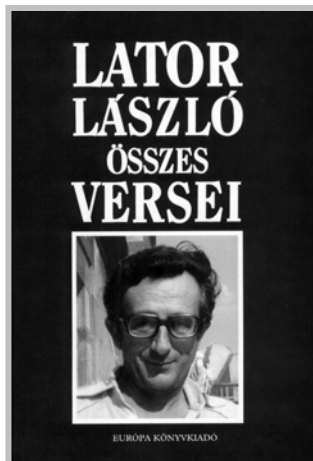

A születés szomorúsága

LATOR LÁSZLÓ ÖSSZES VERSEI

A klasszikussá válás elteveszthetetlen jeleként értékelhető, ha egy költő összes verseit gyűjtik egybe, s a költő ismert arc-képét a (kemény) borítóra téve, magas példányszámban adják ki. Különösen igaz ez az élő és alkotó költők esetében, amilyen Lator László is, akinek legújabb ver-

sekkönyve egy nyilvánvalóan lezáratlan életművet próbál teljességében bemutatni. Ez a próbálkozás nem csak azért problematikus, mert az „összes versei” cím azt deklarálja, hogy nincs és nem lesz több vers, ami – a kötet óta publikált alkotásokat látva nem csak sejtjük és reméljük, de tudjuk – nem igaz, hanem azért is, mert a könyv az egész képzetét keltve az olvasót Lator költészetének minden elágazását számba vevő interpretációra készíti, aminek az lehet a következménye, hogy az újabb és az ez után születendő verseket – melyek ez esetben egyáltalán nem a régiek ismétlései, hanem egy jelenleg is alakuló költészet újszerű és merész részei – csak az „összes” koordinátái között, tehát egy megmerevedő, mert klasszicizálódó Lator-kép árnyékában lehet majd olvasni.

Európa Könyvkiadó
Budapest, 1997
228 oldal, 850 Ft

Az Európa Kiadónál megjelent könyv kapcsán – amely az 1969 és '94 között megjelent öt verseskötet anyagát tartalmazza – öt azóta született verssel kiegészülve – mindemellett joggal felvethető a kérdés, hogy Lator László – nevezzük így: – eddigi költészetének összegzése megte-remti-e, és ha igen milyen irányban te-remti meg önmaga hagyományát, hová helyezhető ez a költészet a kortárs és tá-gabban a háború utáni magyar költészet-ben, illetve melyek azok a főbb vonásai Lator költészetének, amelyek nem csupán hozzákötik, de világosan el is határolják egy talán leírható hagyománytól.

Latort az *Újhold* költői közé sorolja az irodalomtörténet, hozzátéve, hogy valójá-ban nem is jelent meg verse ebben a folyó-iratban. A besorolást indokolhatja, hogy a késő nyugatos költészet formanyelvéből kibontakozó versnyelvek alternatívái kö-zött Pilinszky, Nemes Nagy és Rába mel-lett Lator készként hangzó próbálkozásait érezhetjük a legerősebbnek és a legauten-tikusabbnak. Ráadásul a közös élmény, a háború pusztítása és a pusztítás áldozatait körülvevő embertelen közöny azáltal is összeköti őket, hogy az adott történelmi helyzet egyszerre értékelte fel a költői megszólalás igazság- és szépségigényének súlyát és gyengítette a költői szerep létjo-gosultságát. Az 1946 és 1950 között írott, de csak 1994-ben publikált versei, melye-ket Lator amolyan „zsengék”-ként kezel és vállal – erre utal a mostani gyűjtemé-nyes kiadásban elfoglalt helyük: a kötet legvége –, szinte kivétel nélkül a háborút átélte és főleg túlélte ember létlehetőségei-nek csorbulását szólaltatják meg. Létprob-lémává növekvő kérdése, hogy hogyan lehet a romok között új életet kezdeni, ha a régi folytathatatlan. Az erre a kérdésre adandó válasz kísérletei a versek, melyek mindig a probléma központjából indulnak, de meg-oldást nem találva oda is hullnak vissza. Az olyan sokat idézett versek, mint a ké-sőbbi *Fa a sziklafalon* ennek a létérzésnek

poétikailag érettebben megformált válto-zatai. A természetlen „függőleges szikla-szahara” rései között valami csoda folytán megfogható az élet, de a minimális fel-tételek hiányában ez a lét „satnya”, „nyo-morék” és „árva”. A „zsugori biztatásul belevetve / az özönvíz utáni döbbenetbe” sorok szinte mindent elárulnak az ebben a versben szó szerint is a szakadék szélén álló, mert oda kényszerülő életéről. A pusztításról csak a „döbbenet” néma szavai szólhatnak. Erre felel – mintegy felkiáltás-ként – a mégis létező, az allegóriába csúszó szimbolikus fa „mondhatatlan szép-sége-árvasága”.

Az Újhold költőivel való minden ro-konsága ellenére valójában a hatvanas évektől, e rokonság szálainak elvékonyo-dásától kezdve beszélhetünk Lator költé-szetének igazi kiterjedéséről. A motívu-mok felbukkanásának szinte testvéri ha-sonlósága az idősebb költőtársak árnyé-kába szorította Latort, amit a róla szóló írások visszatérő passzusa a feltételezett Pilinszky-hatásról kiválóan bizonyít. Az olyan sorok, mint a „Széjjelszört csillagok között / fagyosan feszül a világ” (*Kagy-lóba, héjba*) elvitathatatlanul jelzik a ro-konságot, de felelőtlenség lenne ezt rö-gtön hatásnak kikiáltani. A korai Pilinszky ugyanis nem megelőzte Latort, hanem voltaképp vele párhuzamosan alkotott, sőt, legalább olyan számban olvasta Lator verseit, mint Lator az övéit. Jelentős kü-lönbség azonban, hogy ami Pilinszkynek, Nemes Nagynak és Rábának sikerült, tudniillik kötetet kiadni a negyvenes évek végén, az Latornak nem, így a későbbi megjelenéskor, 1969-ben, az a hang, amin ő beszélt, már csak a hatás-viszonyt felté-telezve vált elhelyezhetővé. Ennek fényé-ben Lator költészetének eredetisége min-denképpen megfogalmazásra vár.

Ehhez lehet támpont ennek a költé-szetnek egyik nagy erénye, a pillanatnyi megingást sem engedő egység, amelynek a kulcsa minden bizonnyal a versszövegek

már említett szépségigényében keresendő. A nyelv emelkedettsége és nemessége minden Lator-vers talpazata. A vers dallama és a szavak illeszkedése horzsolásmentes, amiben a nyelv kimagasló szintű ismerete mutatkozik meg. Érdekes azonban, hogy formailag milyen kis repertoárral dolgozik az a költő, akinek könyveket megtöltő fordításai mutatják, hogy gyakorlatilag nincs olyan antik-időmérték vagy nyugat-európai versminta, amit ne szólaltatott volna meg hibátlanul. A saját alkotásai között mégis hagyományos négysoros, jambikus lejtésű strófák dominálnak. Mindebből arra következtethetünk, hogy Lator a költészet mindentudó mestere, de nem virtuóz, sohasem hagyatkozik csupán a versformára, nem emel verssé ujjgyakorlatokat, mert megszólalásának mindig lényegi, tartalmi oka van.

Ez a „tartalom” az évezredek filozófiáiból szőtt végtelen szövegkorpuszból kihúzott mondat-szállal, „az ember halandó” tétellel közelíthető meg. A közfelfogás azt mondja: „az ember meghal”, de ez az *ember* mindig a másik, mindig az általános, s sohasem az „én”. Ezzel szemben Lator költészetében mindig az „én” haláláról van szó, költészete mélyén a saját halál bizonyossága lappang, például akkor is, amikor a „sorsként hordozott halál”-ról (*Most minden...*) vagy a „pusztulással vemhes létezés”-ről (*Pompeji*) beszél. A lírai én vállalja a haláltól való szorongást, megnevezi a halált mint nem-általánost, mint saját egzisztenciális gondot, de tovább is kérdez, s épp ez a továbbkérdés adja e költészet hitelét és originalitását. A versek ugyanis úgy beszélnek az „én” elkerülhetetlen haláláról, hogy a halálra ítéltség lemoshatatlan bélyeget magán hordozó életet mutatják meg, még tovább lépve: a születés előtti „éden”-re való kínzó és olykor vad dühvé transzformálódó vágyakozással szembeállított életet. Lator tehát végső soron a születésre kérdez rá, a *miért születtünk, ha meghalunk?* kérdést teszi föl.

A versek beszélőjét a születés előtti állapot emléke űzi, hajtja, az anyaméh nyugalmát, az együttringás boldogságát kell az aszályos, sivatagi világban megtalálnia. A keresés elvezeti a növények és az állatok titkos életterébe, ahol a testi létezés öntudatlan csodáját és az élet, az élés szükségszerűségét találja. Látnunk kell, hogy Lator költészetében a test, az anyag maga az érző, az „érzékeny”, a lélegző szubsztancia. Az égitestek, a növények, a csúszó-mászó állatok mind az agyag formái, s mind az emberrel egyet akarnak: visszatérni a születés előtti szelíd nyugalomba: „Az élőlények elcsigázva / bújnak a földalatti hővel / bélelt anyaméhforma házba.” (*Nyárvég*) A négy égtáj között létezőkről Lator azt írja: „a kinn hagyott világ rohad” (*Szárszó, november*), de mindig hozzáteszi, hogy ennek a világnak egyformán része a szubjektum és környezete, hiszen az én lényegében azonossá válik a világgal: „Mi vagyunk a föld, a nap és az állatok” (*Jóság*). Az élő és az élettelen különbsége tárul föl a lüktető, fájó és mégis gyönyörű *kényszerben*, amit az élet jelent, s amiben minden fűszálnak és minden emberi mozdulatnak helye van. Ez az elrejtőző rend hallik át a vegetáción, melyet a keresztény fogalmiság és a bibliai motívumrendszer jelenít meg. Az *(ön)feloldozás, az édenkert, az áhítat* és a *kegyelem* szavaival íródna a versek, melyek mégis Isten nélkül, profánul vallásosak:

*Ha a megváltás elmarad,
elvégzem egyedül,
(...)
Ha kiátkoznak a papok,
én felmentem magam.
Gazdátlanul szabad vagyok,
ha nincs is igazam.*

(Hitetlenül)

A hitetlen megváltás, ami tehát a születés előtti édenbe való visszatalálást jelenti, a vegetatív élet öntudatra ébredő párjában válik lehetségessé: a „forró anyaméh” illü-

ziója a szeretkezések bűvös pillanataiban tárul föl. A szerelem mint „egyetlen lehetőség” mutatja meg magát, az egyetlen, amely képes a halálra rendelt életet az örökélet ígészetébe vonni. Az erotikus beszédmód sohasem öncélú, ami abból is látható, hogy a szerelem a teremtés őszövetési képeivel áll együtt, s ezzel voltaképp bezárul a kör: a nemzés és a születés, a nemzés és a születés törvényszerű és kiájtathatlan egymásutánisága a halál valóságát e kör primerebb valóságán kívül szorítja. A szeretkezés mindenkefelettsége, „a közönség kiismerhetetlen / a részletekben teljes gyönyöréhez” való féktelen vonzódás *A klinikán még egyszer* című versében – ahonnan az idézetünk – éri el az egyik szélsőséget, és kerül a legélesebben szembe a halál elkerülhetetlenségének elfogadásával. A verset uraló képben a már csak géppel életben tartott, vérző fejű, de akkor is szerelemmel szeretett nőre irányul az erotikus vágy. A reakcióra már képtelen asszony gondolatban megjelenő meztelensége mondatja ki, hogy az „éhes kívánságot” oltó szeretkezés az egyedüli, „amiért értelmes volna élni”. Az *Egyetlen lehetőség* című kötet óta ilyen erővel és ekkora sodrással bukkan fel minduntalan a szerelemvágy, az immár életadónak és az élet értelmét adónak nevezhető szerelem utáni fokozhatatlan ősnosztalgia.

A szeretkezés és a születés állandó párhuzama Lator költészetének egészében jól megfigyelhető. Például a sötétség és a fény szokatlan előjelű szembenállása – amely a '94-es *Sötéten, fényben* kötet cím által külön hangsúlyt kap – talán csak a születés határvonal voltát a szerelem határpontjaival együtt látva értelmezhető. A születés előtti boldog egységet a sötétség uralja, a születést követő magányt pedig a fény, a világosság. *Születés* című versében, amely olvasatunkban az életmű (egyik) centruma, Lator a következőképpen fogalmaz:

*A fehéren villámló fájdalom
önkívületében mozdul s kilép
a hús megbasadt vérző kapuján át
a csökönyösen lüktető homályból,
vak paradicsomából –*

Az anyaméh a gyönyörű „vak paradicsom” nevet kapja, míg a születés színönimájaként számos versben feltűnő „kilépés” a villámlás éles fényjelenségének szignáljával és a fényt eleve feltételező fehérséggel íródik körül. Máshol viszont, mint a *Valami szándék ébredés* című versben, a szerelem kapja az itt leírt méhen belüli lét jelzőjét: „paradicsomi szerelem”. Az „önkívület” a megszületés kényszerére utalhat, de a szexualitás szótárában, így az ezt leíró versekben is különös hangsúllyal szerepel: „micsoda sodrás hajt egy ismeretlen / barlang alacsony pézsmá-éjjelbe / a hús fekete éhétől ütötten?” (*Héraclius Gloss töprengései*) A „hús” és a „vér” újra az anyag központi helyére utal, és a „hús megnyíló kapuja” metafora visszatér a közönség leírásakor: „szoríts karoddal, comboddal, amíg / feltöltöm tested forró kapuit” (*Szomjúság*). Itt, a *Szomjúságban* láthatjuk megerősíteni, hogy a szerelmes szeretkezés voltaképp a sötétbe, vissza a „vak paradicsomba”, a léttelenség utolsó szigetére mutat:

*hogy iszamós, mohó öleden át
visszafogadjon a sötét világot,
ahol a lét fekete titkai
készülnek most magukról vallani*

A sötétség, amely az európai kultúrákban a gonosz közege, így válik Latornál a menekülés, a visszalépés pozitív előjelű lehetőségévé. S így alakul át a fény, amely főképp a kereszténység szóhasználatában Isten attribútuma, a szorongás, a kín és a halálba vetettség érzésének közegevé. A „testben bolyongó éjszaka” megtalálása lesz a legfőbb cél, s ehhez segíti a verset a végsőkig erotizált nyelv.

Lator költészete a magyar, de megkockáztathatjuk: talán a világirodalom erotikus lírájának is meghaladhatatlan szépségű alkotásokat adott és ad. A köznyelvben tilalom alá vont szavakat pirulás nélkül helyezi a továbbra is emelkedett hangú versbe, talán épp azért, mert a szeretkezések elrohanó pillanataiban mindig az öröklétet tükröző, azaz a halálnak elmentmondó egyetlen és ezért áldott és szomorú lehetőséget látja. Bár azt ígértem, csak a kötetben szereplő versekkel foglalkozom, most kivételt kell tennem: Latornak a *Nappali ház* '97 végi számában megjelent verse „Egy erőszakos isten”-ről beszél, aki az erotikus kívánczóságot az elviselhetetlenig növeszti. A vers ily módon kimondja, amit az olvasó az eddigi verseket olvasva csak sejtett, s amit az imént mi is sugalltunk, hogy ebben a költészetben

az erotika teljes totalitásában metafizikai szinten létezik. A szeretkezés – mint a megváltás lehetősége – felülírja a halált s ez Lator László költészetének, ha nem is kizárólagos, de az utóbbi tíz év verseiben mindenképpen domináns témája. Így az egyik legszebb alkotásban, *A sárga ruha* címűben is:

*már elvált asszony s még merő szemérem
nyár volt és mégis túlságosan fehéren
sütött rám nagy formáival tested
füsttelenül egyetlen lánggal égett
huszonhét évem huszonhárom éved
nem húztad fel ahogy más nők a térded
de elhagyott csak elhagyott szemérmed
tudtam erőszakos nőstényszagodban
ott van édes megváltásom ott van*

Bedecs László